

PROSTOR

20 [2012] 1 [43]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
20 [2012] 1 [43]
1-218
1-6 [2012]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

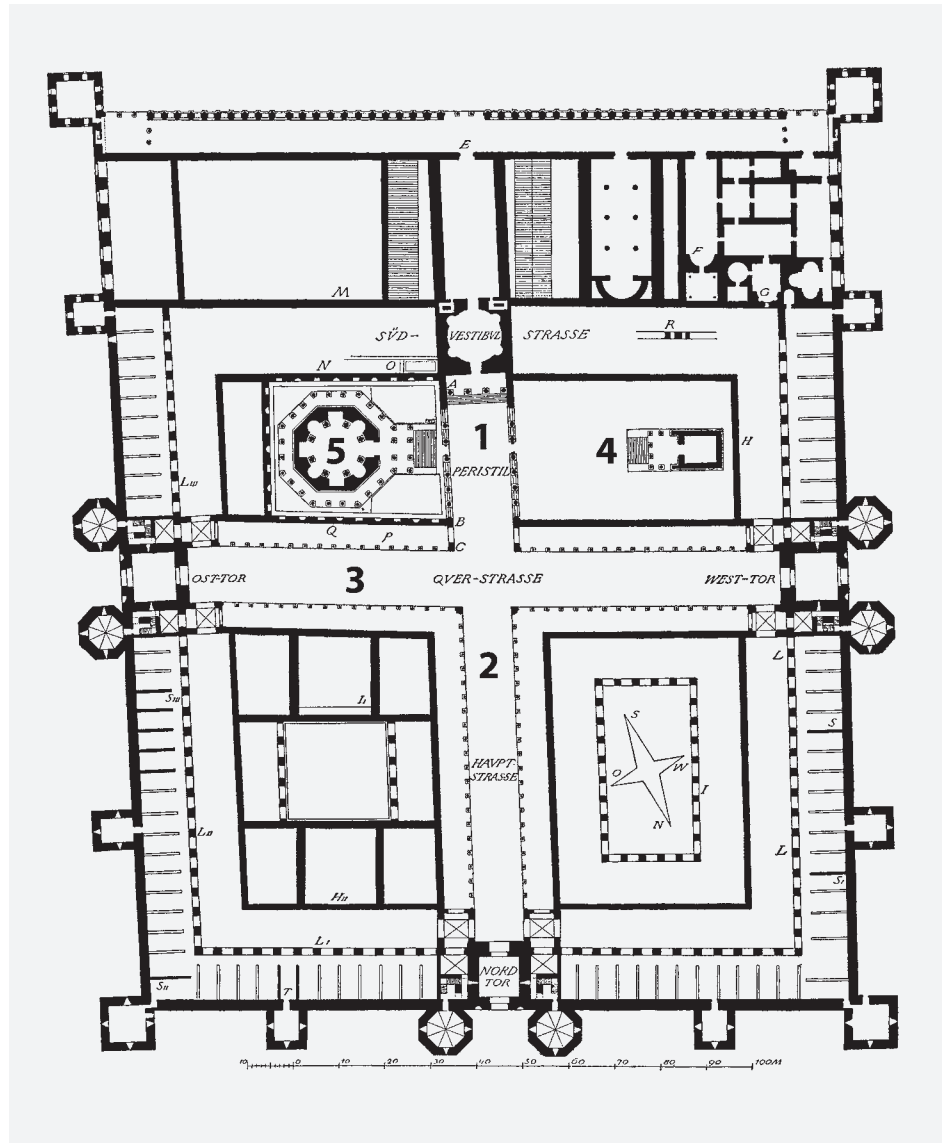
158-171 **ANA GRGIĆ**

PROJEKTI PREINAKA OTVORENIH
JAVNIH PROSTORA POVIJESNE JEZGRE
GRADA SPLITA OD SREDINE 19.
STOLJEĆA DO 1990-IH GODINA

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 711.4-168(497.5 Split)"18/19"

CONVERSION PROJECTS OF OPEN
PUBLIC SPACES IN THE HISTORIC
NUCLEUS OF SPLIT BETWEEN THE MID
19TH CENTURY AND THE 1990S

SUBJECT REVIEW
UDC 711.4-168(497.5 Split)"18/19"

Sl. 1. G. NIEMANN: REKONSTRUKCIJA ANTIČKE PALAČE, 1910. [1 – PERISTIL, 2 – CARDO, 3 – DECUMANUS, 4 – JUPITEROV HRAM, 5 – MAUZOLEJ]

FIG. 1. G. NIEMANN: RECONSTRUCTION OF THE ANCIENT PALACE, 1910. [1 – PERISTIL, 2 – CARDO, 3 – DECUMANUS, 4 – JUPITER'S TEMPLE, 5 – MAUSOLEUM]

ANA GRGIĆ

SVEUČILIŠTE U SPLITU
 FAKULTET GRAĐEVINARSTVA, ARHITEKTURE I GEODEZIJE
 HR – 21000 SPLIT, ULICA MATICE HRVATSKE 15

PREGLEDNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 711.4-168(497.5 SPLIT)“18/19”

TEHNIČKE ZNAJSTOSI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
 I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 11. 11. 2011. / 14. 6. 2012.

UNIVERSITY OF SPLIT
 FACULTY OF CIVIL ENGINEERING, ARCHITECTURE AND GEODESY
 HR – 21000 SPLIT, 15 MATICE HRVATSKE STREET

SUBJECT REVIEW

UDC 711.4-168(497.5 SPLIT)“18/19”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
 AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 11. 11. 2011. / 14. 6. 2012.

PROJEKTI PREINAKA OTVORENIH JAVNIH PROSTORA POVIJESNE JEZGRE GRADA SPLITA OD SREDINE 19. STOLJEĆA DO 1990-IH GODINA

CONVERSION PROJECTS OF OPEN PUBLIC SPACES IN THE HISTORIC NUCLEUS OF SPLIT BETWEEN THE MID 19TH CENTURY AND THE 1990s

DIOKLECIJANOVA PALAČA
 JAVNI PROSTORI
 POVIJESNA JEZGRA
 SPLIT

DIOCLETIAN'S PALACE
 PUBLIC SPACES
 HISTORIC NUCLEUS
 SPLIT

Spontani razvoj povijesne jezgre grada Splita biva tijekom 19. stoljeca obogaćen planerskim intervencijama u sklopu kojih bitnim predmetom postaju otvoreni javni prostori. U nizu prijedloga i projekata izrađenih do sredine 20. stoljeca čita se sazrijevanje urbanističko-konzervatorske prakse. Oni reflektiraju promjene odnosa naspram valorizacije graditeljske bastine, u pristupima evoluirajući od radikalnih autorskih do obazrivijih interdisciplinarnih prijedloga.

The spontaneous development of the Split historic nucleus was in the 19th century enriched with the planning interventions focusing on the open public spaces. A range of planning proposals and projects worked out until the mid 20th century demonstrate a maturing development of the urban planning and conservation practice. They are a reflection of a changed attitude towards the evaluation of the built heritage ranging from radical versions to moderate interdisciplinary proposals.

UVOD

INTRODUCTION

Urbani proces razvoja grada Splita, transformacijom antičke Dioklecijanove palače u srednjovjekovni grad, zainteresirao je i inspirirao brojne arhitekte i teoretičare (J. Bakema, A. Rossi, A. V. Eyck, H. Hertzberger i dr.), koji su nastojali proniknuti u njegove specifičnosti. Osebniji preplet izgrađenog prostora i otvorenih javnih prostora trgova i uličica, usložen tijekom povijesnih razdoblja, posjeduje sitteovski potencijal za stvaranje niza doživljajnih mapa grada, pružajući svojim prisnim mjerilom ugodan okvir za upražnjavanje svakodnevnih i specifičnih rituala gradskog života. Raznoliki oblici korištenja prostora uzrokuju stalnu promjenljivost granice privatnog i javnog u smislu preklapanja interesa svojstvenog identitetu tradicionalne strukture.¹

Počevši od sredine 19. stoljeća, postojeća morfologija izgrađene strukture i otvorenih javnih prostora povijesne jezgre postaje predmetom intenzivnog propitivanja. Ideje o pročišćavanju naslijeđenih struktura u svrhu spomeničke prezentacije, pojam 'higijenzacije', poslijeratna modernistička marginalizacija tradicije, uz novu izgradnju koja se ne oslanja na zatečeni kontekst, predstavljaju osnovnu 'podlogu' za rađanje novih ideja o kojima će ovdje biti riječ. One se kreću od pristupa koji podrazumijevaju radikalne ideje sa žarištem na prostorno modeliranje javnih prostora, te s vremenom evoluiraju u suptilnije prijedloge koji prate složenije urbanisti-

ko-konzervatorske uvjete. Oni su rezultat promjene odnosa prema valorizaciji graditeljske baštine, a to čini taj aktivni *intermezzo* zanimljivim bez obzira što nije ostavio mnogo traga u realizacijama. U drugoj polovici 20. stoljeća postojeća struktura povijesne jezgre i njezinih ulica i trgova postaje konceptualni oslonac urbanističkog planiranja otvorenih javnih prostora novih splitskih naselja koja nastaju nakon prvog vala poslijeratne modernističke izgradnje. Parafraze antičke i srednjovjekovne strukture povijesne jezgre, u prostornom ili semantičkom smislu, postaju njihovi ključni elementi,² a povijesni grad postaje korelativni element u brojnim sociološkim istraživanjima koja se bave životom u novim gradskim naseljima.

POVIJESNA JEZGRA OD SREDINE

19. STOLJEĆA DO KRAJA PRVOGA SVJETSKOG RATA

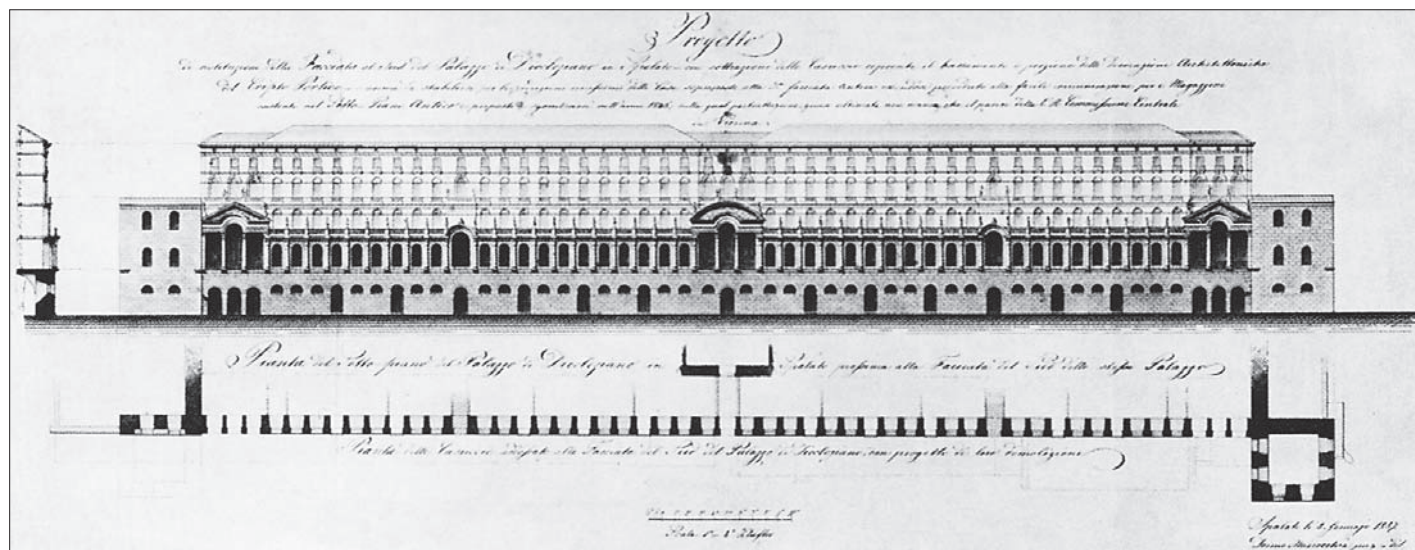
HISTORIC NUCLEUS FROM THE MID 19TH CENTURY TO THE END OF WORLD WAR I

Početak 19. stoljeća počinje razdoblje građanskog društva i intenzivnog razvoja grada – velike koncentracije kapitala, industrijalizacije i povećanja grada uz rušenje baroknih fortifikacija te dihotomiju reprezentativne, doduse nekontekstualizirane izgradnje srednjoeuropskog afiniteta koja doseže svoj vrhunac na prijelazu u 20. stoljeće. Novi javni prostori, planirani ili izgrađeni u tom razdoblju, duguju svoj prepoznatljiv urbanističko-arhitektonski karakter kreativnom planerskom činu – za razliku od dotadašnje 'spontane' geneze. To je ujedno i doba početka negativnih procesa demografske i fizičke degradacije povijesne jezgre, kojom gotovo svi autori argumentiraju svoje prijedloge za njenu rekonstrukciju. Bogatiji slojevi stanovništva napuštaju jezgru, a tradicionalne proizvodne aktivnosti i obrti zamiru. Istovremeno propadaju stambeni prostori – što zbog zapuštenosti, što zbog spekulativnih pregrađivanja kojima se obiteljske kuće dijele na najamne stanove.³ Iako je segregacija između pučana i patricija prisutna, postoji specifična prostorna bliskost između tih skupina,⁴ a to pridonosi funkcionalnoj i socijalnoj cvrstoci javnih prostora. Širenjem grada u međuratnom razdoblju zacrtavaju se pravci buduće ekstenzije javnih sadržaja prema sjeveru, no grad se još uvijek nalazi u okvirima koji ne izazivaju polarizaciju i formiranje novih zarišnih točaka

¹ GEHL, 2006.; MADANIPOUR, 2005.

² Primjerice, pješačka ulica Splita 3 kao novi prototip ulice kao uspješnog socijalno-antropološkog fenomena odnosno antička mreža raspodjele zemljišta i glavne osi Dioklecijanove palače kao prostorne podloge za implementaciju novoga policentričnog modela grada.

³ DAST, Arhiv UZD, sign. 5

centraliteta pa je jezgra još primarni centar i kao takva središte interesa u smislu raspodjele javnih sadržaja i prostora.

Prvi značajni prijedlozi tiču se zahvata na prostoru današnje Obale hrvatskoga narodnog preporoda i zahvata na Palaci. Sa stajalištem da zastupa javni interes, V. Andrić 1846. godine predlaže uređenje južnoga zida Palače, koji definira sjeverni perimetar obalne šetnice, tako da se on potpuno oslobodi svih srednjovjekovnih dogradnji. Ekonomski model otkupa kućica s trgovinama i obrtima izgrađenih uz južno pročelje, a koje planira srušiti, nudi u vidu uređenja i komercijalizacije nekorisćenih podruma Palače. Kao reakciju na Andrićev projekt, 1850. godine alternative istovremeno nude još dva autora. Dr. F. Carrara nastoji pomiriti javni i privatni interes prijedlogom izgradnje novih kućica koje ravnim krovom ne bi smjele nadvisiti donji vijenac *kriptoportika*. Prijedlog P. Clocchiattija podilazi jedino privatnim interesima vlasnika, kojima bi se trebala omogućiti gradnja kojom bi postigli maksimalnu komercijalnu isplativost.⁵ Svi prijedlozi imaju mane – Andrićeva purifikacija upitna je kao pristup jer zaobilazi integralnu valorizaciju, Clocchiatti je nedopustivo radikalno u toleriranju anarhične izgradnje uz povijesni spomenik, a Carrarini su kompromisni oblikovno sumnjivi (propisana, ujednačena i neslikovita gradnja), iako je njegov prijedlog najbliži tzv. Kellerovim kućicama koje su naposljetku realizirane nakon više od 70 godina. Ovi su prijedlozi

značajni jer uključuju komponente gospodarenja gradskim prostorima i reflektiraju snažan utjecaj vlasničkih odnosa na njihovo oblikovanje.

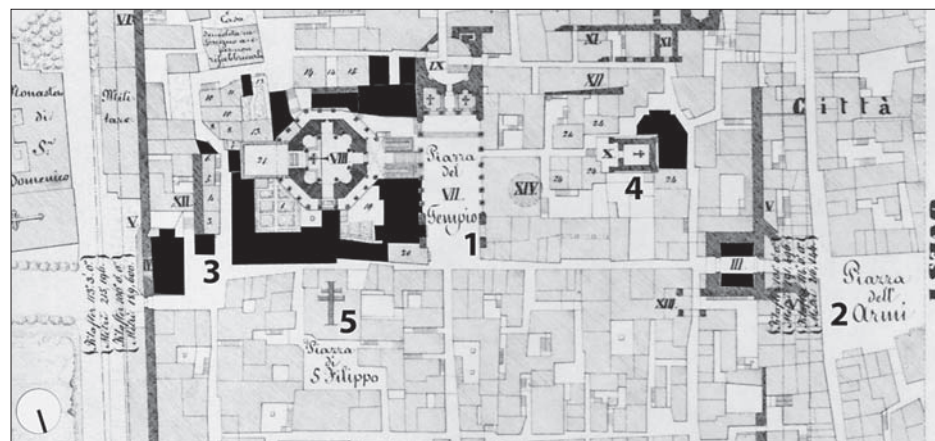
Nakon prvih ideja potpune purifikacije antičkog sloja Palače, koju je pokušao provesti Marmont još za francuske vladavine početkom 19. stoljeća, slične misli nastavlja V. Andrić, koji 1850.-1852. godine snima sve vidljive antičke ostatke te nudi projekt obnove koji uključuje nadogradnju iznad čitave duljine *kriptoportika* sa zgradom koja ga nadvisuje za tri etaže. Carrara pobija ekonomsku opravdanost Andrićevih ideja i predlaže uklanjanje 'samo' onih građevina koje ometaju pogled na Mauzolej.⁶ Ovi projekti nisu realizirani, no zbog lošega stanja Palače ustrojen je 1873. mjesni Odbor, kojemu se pridružilo arheološko povjerenstvo iz Beča te A. Conze, G. Niemann i A. Hauser po zamolbi bečkoga Ministarstva za bogoslovje i nastavu. Oni zajedno odbacuju Andrićevu rekonstrukciju, ali ipak odobravaju raščišćavanja radi izolacije

SL. 2. V. ANDRIĆ: PROJEKT REKONSTRUKCIJE JUŽNOG ZIDA PALAČE, 1857.

FIG. 2. V. ANDRIĆ: RECONSTRUCTION PROJECT OF THE SOUTH-FACING WALL, 1857.

SL. 3. V. ANDRIĆ: SNIMKA DIOKLECIJANOVE PALAČE, 1852., DETALJ; CRNO OZNAČENE GRAĐEVINE SRUŠENE SU U PROVEDBI PURIFIKACIJE PALAČE I VIŠE NE POSTOJE [1 – PERISTIL, 2 – NARODNI TRG, 3 – POLJANA KRALJICE JELENE I CARDO, 4 – OKOLICA JUPITEROVA HRAMA, 5 – CRKVA SV. FILIPA]

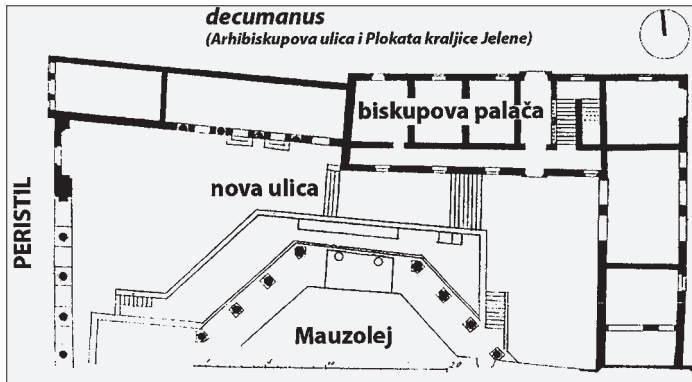
FIG. 3. V. ANDRIĆ: DIOCLETIAN'S PALACE, 1852., DETAIL; STRUCTURES MARKED IN BLACK WERE DEMOLISHED IN THE PURIFICATION PROCESS OF THE PALACE AND NO LONGER EXIST [1 – PERISTIL, 2 – NARODNI TRG, 3 – POLJANA KRALJICE JELENE AND CARDO, 4 – THE AREA SURROUNDING THE JUPITER'S TEMPLE, 5 – ST PHILIP'S CHURCH]

4 I. Rogić to objašnjava time što splitska povijesna jezgra pripada u kategoriju povijesne jezgre u gradu u kojem se 'donjogradska' struktura, što diferencira grad na graditeljskoj, socijalnoj i semantičkoj razini, nije razvila osim u ulocima. [Rogić u: LEBURIC, i sur., 2002: 22-24]

5 CAMBI, 1989: 62-65

6 KARAMAN, 1920: 4-5

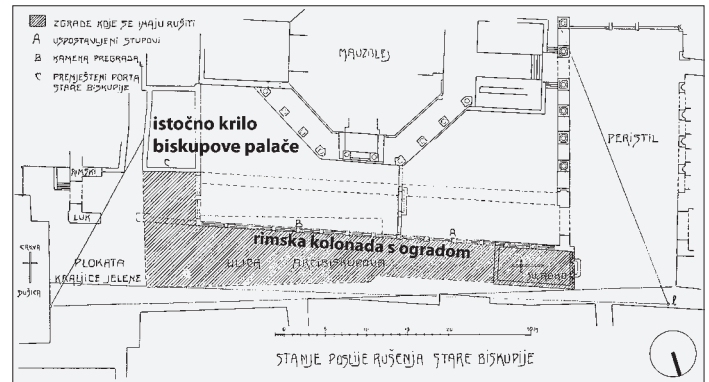

SL. 4. G. NIEMANN: PROJEKT UREĐENJA PROSTORA OKO MAUZOLEJA, OKO 1910.

FIG. 4. G. NIEMANN: LAYOUT OF THE AREA SURROUNDING THE MAUSOLEUM, AROUND 1910.

SL. 5. K. MUSANIĆ: PROJEKT UREĐENJA PROSTORA OKO MAUZOLEJA, OKO 1910.

FIG. 5. K. MUSANIĆ: LAYOUT OF THE AREA SURROUNDING THE MAUSOLEUM, AROUND 1910.

antičkih spomenika.⁷ Ta metoda postaje legitimna u diskursu rješavanja urbanih problema odnosa izgrađene strukture i otvorenoga javnog prostora (prometna prohodnost, graditeljska očuvanost i dr.). Vec krajem 19. stoljeća javljaju se opreznija stajališta koja se daju naslutiti u radu Povjereništva Dioklecijanove palače, osnovanog 1903. godine⁸ (Sl. 2. i 3.).

Desetljeća prijedora uzrokuje potom prostor stare biskupove palače izgrađene 1677. g. sjeverno od Mauzoleja. Začetak problema koincidira upravo s osnutkom Povjereništva koje se prvo priklanja rušenju te palače, zatim odgaga odluku, da bi je naposljetku nakon polemika i novinskih rasprava 1909. godine odlučilo zadržati te povjeriti projekt G. Niemannu, koji otvara novu ulicu između biskupove palače i Mauzoleja. Projekt se prihvaća 1910., ali zbog rata nije realiziran.⁹ Isti prostor nastoji riješiti i K. Musanić, djelomično rušeci palaču (ostavlja istočno krilo, u koje se ugrađuju postojeća barokna vrata) i vraćajući rimsku kolonadu s ogradom (bez rekonstrukcije trijema), a to potpuno neadekvatno, gotovo teatralno otvara prostor i ogoljava Mauzolej, kojemu ionako nedostaju *prostaza* i djelomično *peripter*¹⁰ (Sl. 1., 4., 5.).

Problem je ponovno aktualiziran javnom anketom 1919. i 1920. godine kada je Povjereništvo bez pristanka konzervatora ipak odlučilo srušiti biskupsku palaču i provesti Musanićev projekt. Tada nastupa i Ljubo Karaman (Konzervatorijalni ured za Dalmaciju) s prijedlogom koji se temelji na Niemannovu rješenju, ali biva preinačen s arheološkog (uzidan rimski kolonat kao bolja varijanta od dekorativističkoga slobodnog kolonata), prometnog (umjesto stubišta u novoj paralelnoj ulici razine se povezuju kosinama, a nejednaka širina ujednačava) i estetskog (uređenje unutarnjeg pročelja palače) aspekta te uključuje rušenje sklopa kuća između palače i Mauzoleja.¹¹ Ni jedan od ovih prijedloga nije službeno ušao u međuratnu regulaciju, a požar u kojem je palača izgorjela promijenio je tijek priče (Sl. 6.).

POVIJESNA JEZGRA IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

HISTORIC NUCLEUS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Jedan od dvaju drugonagrađenih radova na prvom splitskom međunarodnom natjecanju održanom 1923.-1924., rad njemačkog arhitekta Wernera Schürmanna, postao je osnova za izradu nove regulacije grada.¹² Rješenje problema jezgre Schürmann je nalazio u optimiziranju broja stanovnika, rješavanju nekih uvjeta i otkupljivanju zgrada za javne namjene, što je podrazumijevalo preseljenje dijela stanovništva na periferiju.¹³ Osim rušenja oko značajnijih antičkih spomenika, unutar Dioklecijanove palače sugerirao je i brojna proširenja pješačkih ulica: Kresimirove ulice i unutarnjih ophoda perimetralnih zidina trasom Pretorijanske, Kaptolske, Marcellinove, Severove, Glicerijeve, Dosuda, Buvinove, Tvrdiojeve i Dukljanske ulice.¹⁴ Kon-

7 Za rušenje su određene kavana Al Tempio, Sv. Barbara, franjevački hospicij, sakristija stolne crkve, Sv. Matej, kuće Petri i kuće na jugu i istoku kora te one koje pripadaju staroj biskupiji. Do 1919. porušene su obje crkvice, kavana, hospicij i tri kuće, a radovi na obnovi katedrale i zvonika spriječili su potpuno ostvarenje programa. [KARAMAN, 1920: 5-6]

8 *** 1956.a: 43

9 KARAMAN, 1920: 8

10 *** 1956.a: 54; KARAMAN, 1920: 25, 32

11 Sv. V. Öchelhäuser Denkmalpflege Leipzig 1910. – primjer Nürnberga i izgradnje paralelnih ulica i mostova kao argument za novu ulicu paralelnu Arhiepiskopovoj. [KARAMAN, 1920: 26-27]

12 Fotografija plana Dioklecijanove palače iz natjecajnog rada (mj. 1:500) i fotografija regulacijskog plana (Stadtweiterungsplan für Split, mj. 1:2500) [SVKST, Arhiv Petra Senjanovica]. U stalnom postavu Muzeja grada Splita nalaze se reprodukcija natjecajnog plana u boji (fotografija), kopija iz 1927. i prerađeni plan iz 1937.

13 Higijenska je asanacija podrazumijevala iseljavanje jezgre i postupnu prenamjenu stanovanja u poslovne i javne sadržaje. Investitori su nakon dopune građevinskog pravilnika 1927. godine dobivali olakšice za gradnju zgrada na periferiji, u koje bi se uselili stanovnici iz jezgre. Tako bi velik broj objekata prešao u ruke javnih ustanova odnosno „stavili bi se u službu poslovnog života kao ure-

zervatori su poslije pristali na varijantu da se *cardo* proširi samo s istočne strane kako bi se sačuvala palača *Augubio*, a *decumanus* samo s južne zbog palače *Cindro*. Liniju zgrada trebalo je zadržati, ali uz uvjet da se vlasnicima nametne pregradnja prizemlja u otvorene trijemove, a to je Odbor odbio kao preskupo rješenje.¹⁵ Za razliku od natječajnog rada, izrađena regulacija iz 1925. godine¹⁶ bila je donekle osjetljivija prema Dioklecijanovoj palači jer nije predlagala toliko radikalne zahvate rušenja odnosno proširenja (zahvaljujući argumentu da i tijesne ulice na Mediteranu imaju dovoljno sunca). Ipak, u nastojanju da se izgradi što više javnih prostora, plan je predvidio stvaranje novoga velikog trga sjeverno od Mauzoleja. On se trebao formirati rušenjem crkve sv. Filipa, a navodno je na tome novonastalom trgu, kojeg bi sjeverno pročelje krasila otkrivena *Papaliceva palača*, trebao biti postavljen Mestrovicev spomenik kralju Zvonimiru.¹⁷ Schürmann je u prvotnom planu namjeravao rušiti samo *kuću Filipinaca* jer je zazirao od prevelikog prostora, no poslije je regulacija rušila i crkvu, s kompromisnim suženjem prolaza prema današnjoj Poljani kraljice Jelene. Posebnim projektom uredjenja Schürmann je pokušao definirati namjenu slobodnog prostora koji je nastao nakon požara stare biskupije, smatrajući kako je u novom kontekstu premašen optimalni omjer raspoloživog prostora i ekvivalentnih sadržaja.¹⁸ Predložio je svojevrstnu reinterpretaciju izvornoga antičkog trijema te gradnju župnog stana i niza trgovina inkorporiranih u antičko stupovlje. Oprez prema ogoljavanju antičkih spomenika argumentirao je perceptivnim zakonitostima i kadranjem prostora: „Ako je, naprotiv, jedna

di, banke, poslovnice, radionice i skladišta u kojima se boravi samo preko dana”. [KARAMAN, 1939: 94]

¹⁴ TUŠEK, 1994a: 39. Stanko Piplovic smatra da je u osnovi autor mislio kako se uvjeti moraju poboljšati isključivo rušenjem onih kuća koje se nalaze unutar blokova, čime bi se osiguralo dovoljno svjetla i zraka [PIPOVIC, 1982.-1983: 21]. Fiskovic kaže kako se osjeća utjecaj novih načela, ali još uvijek s nerazumijevanjem o njihovoj primjeni, pa Schürmann ravna ulice, a to ne ide u prilog očuvanju ambijenta [*** 1956.a: 45].

¹⁵ Komparacijom Plana postojećeg stanja Dioklecijanove palače i Plana Palače prema izrađenoj regulaciji s natječajnim radom može se steći uvid u promjenu pristupa spram regulacije Dioklecijanove palače. Karaman je i ovom prilikom argumentirao svoje protivljenje zahtjevima za pretjeranu purifikaciju antičkog sloja Palače. [KARAMAN, 1939: 90-95]

¹⁶ Godine 1926. plan je prihvatilo *Opcinsko vijeće*, a 1928. Veliki župan *Splitske oblasti*. Unatoč tome počeo se primjenjivati netom nakon izrade 1925. [RADICA, 1931: 124]

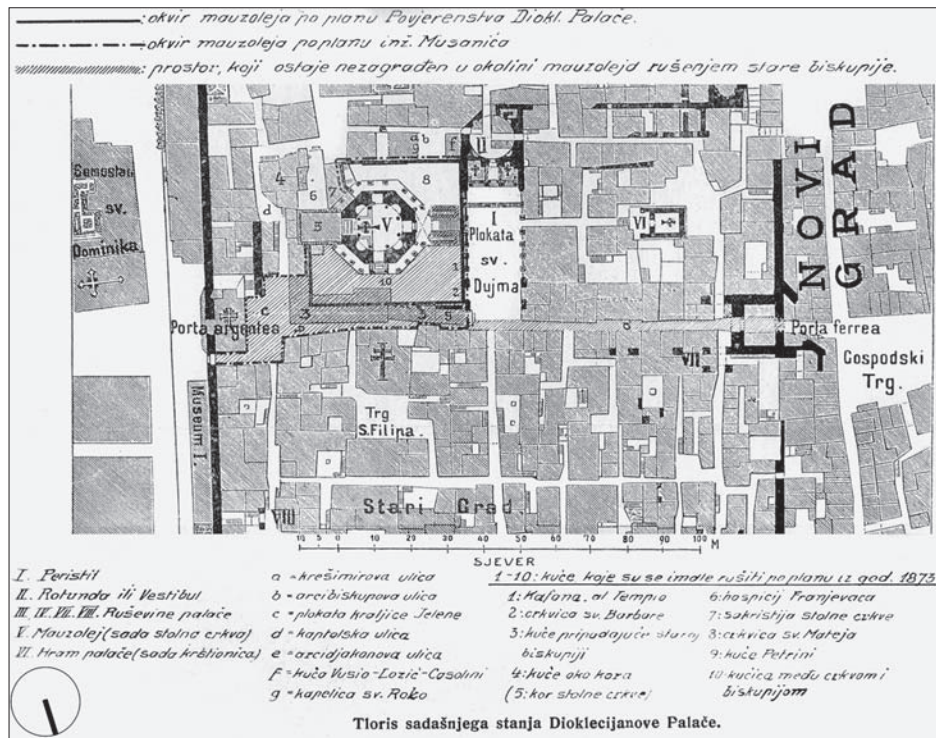
¹⁷ KARAMAN, 1939: 94

¹⁸ TUŠEK, 1994: 39

¹⁹ SCHÜRMAN, 1926: 28

²⁰ *** 1956.a: 52

²¹ Takvo mišljenje zagovarao je Hranko Smolaka koji je s posvemašnjom skepsom gledao na oživljavanje i funkcioniranje novoplaniranog gradskog centra i jedino rješenje vidio u proširenju Narodnog trga i Obale do zgrade Monopola. [SMOLAKA, 1939.]

zgrada povezana s okolnim zgradama i s grupama zgrada, to smo onda prisiljeni da se krecemo po čitavom nizu ulica i manjih trgova oko nje, kako bismo je mogli bolje pregledati. Našem se oku na taj način pokazuju neprestano nove slike, koje nam glavni objekt pružaju uvijek u novim grupacijama s drugim građevnim masama i u novom građevnom okviru.”¹⁹ Stoga je volumene visinski gradi-
rao u spiralnom postavu, počevši od crkvice sv. Roka, preko trgovina, župskog stana, kora Mauzoleja pa do zvonika kao najvišeg dijela, a u takvu kompoziciju smjestio je i još neizrađen spomenik Grguru Ninskom²⁰ (Sl. 7.-9.).

Unatoč tome što je pretpostavljeno širenje grada podrazumijevalo povećanje prostornih i sadržajnih kapaciteta javnih i centralnih funkcija, u Splitu je prevladavalo mišljenje da će poslovni i trgovački centar grada dugo ostati smješten u staroj gradskoj jezgri i na Obali, pa se to poslije odrazilo u prijedlozima za izmjenu i dopunu regulacijskog plana.²¹ U situaciji u kojoj se nastojao pravi način za konačno dovršenje regulacije Splita, pojedini su autori svojim starim odnosno novim prijedlozima pokušavali odgovoriti na probleme otvorenih javnih prostora u užoj gradskoj jezgri.

Petar Senjanović pokušao je 1935. godine aktualizirati svoju zamisao iz 1914. prijedlogom novoga trga na potezu između zgrade *Stare gradske vijećnice* na Narodnom trgu i Pisture te novoga *korza* od poljane Iza Lože

SL. 6. SNIMKA DIOKLECIJANOVE PALAČE, 1920., DETALJ [OZNAČENI SU TLOCRTNI OBRISI JAVNOG PROSTORA OKO MAUZOLEJA PO PRIJEDLOZIMA POVJERENSTVA PRIJE ODLUKE O RUŠENJU BISKUPOVE PALAČE, ODNOSNO PO PRIJEDLOGU K. MUSANICA]

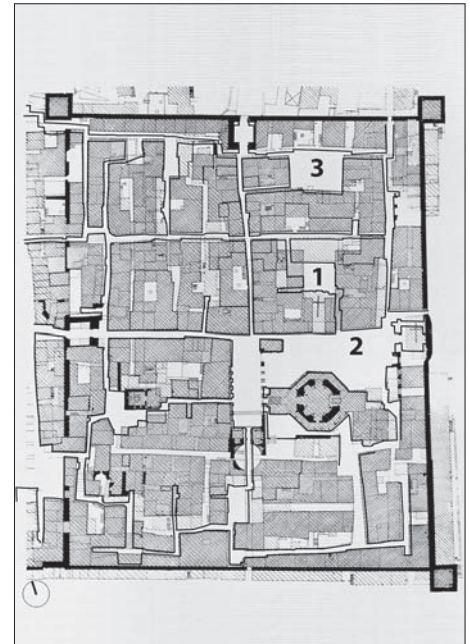
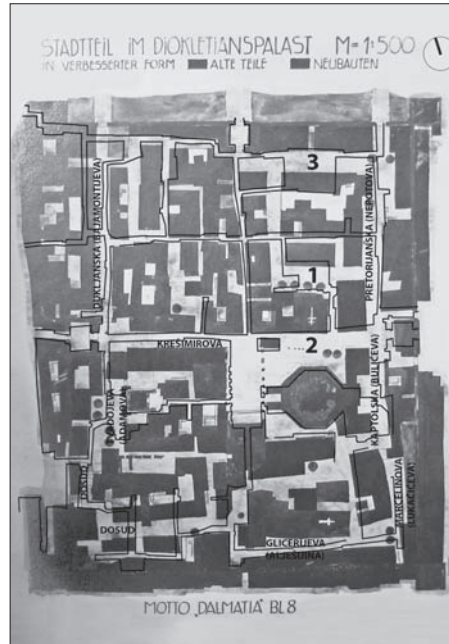
FIG. 6. DIOCLETIAN'S PALACE, 1920., DETAIL [PLAN CONTOURS OF THE PUBLIC SPACE SURROUNDING THE MAUSOLEUM ARE MARKED ACCORDING TO PROPOSALS PUT FORWARD BY THE COMMITTEE, I.E. K. MUSANIC, PRIOR TO DECISION ON THE DEMOLITION OF THE BISHOP'S PALACE]

SL. 7. W. SCHÜRMMANN: DIOKLECIJANOVA PALAČA U REGULACIJSKOM PLANU, NATJEČAJNI RAD, 1924. [1 – NOVI TRG IZA CRKVE SV. FILIPA, 2 – POLJANA KRALJICE JELENE, 3 – LATINSKA POLJANA; CRNIM LINIJAMA OZNAČENA JE DANAŠNJA KATASTARSKA SNIMKA ULICA I TRGOVA SLIČNA STANJU IZ 1924. – USPOREDBOM SE ČITA OPSEG PRIJEDLOGA PROŠIRENJA PJEŠACKIH ULICA]

FIG. 7. W. SCHÜRMMANN: DIOCLETIAN'S PALACE IN THE REGULATION PLAN, COMPETITION ENTRY, 1924. [1 – NEW SQUARE BEHIND ST PHILIP'S CHURCH, 2 – POLJANA KRALJICE JELENE, 3 – LATINSKA POLJANA; BLACK LINES MARK THE PRESENT CADASTRAL SURVEY OF STREETS AND SQUARES WHICH IS SIMILAR TO THE SITUATION FROM 1924. – THE COMPARISON REVEALS THE SCOPE OF THE PROPOSAL CONCERNING THE PEDESTRIAN STREET WIDENING]

SL. 8. DIOKLECIJANOVA PALAČA U REGULACIJSKOM PLANU IZ 1924. [SVIJETLO OZNAČENE GRAĐEVINE PREDVIĐENE SU ZA RUŠENJE; 1 – NOVI TRG IZA CRKVE SV. FILIPA, 2 – POLJANA KRALJICE JELENE, 3 – LATINSKA POLJANA; CRNIM LINIJAMA OZNAČENA JE DANAŠNJA KATASTARSKA SNIMKA ULICA I TRGOVA SLIČNA STANJU IZ 1924. – USPOREDBOM SE ČITA MANJI OPSEG PRIJEDLOGA PROŠIRENJA PJEŠACKIH ULICA ZA RAZLIKU OD NATJEČAJNOG RADA NA SL. 7.]

FIG. 8. DIOCLETIAN'S PALACE IN THE REGULATION PLAN FROM 1924. [BRIGHTLY MARKED STRUCTURES WERE PLANNED TO BE DEMOLISHED; 1 – NEW SQUARE BEHIND ST PHILIP'S CHURCH, 2 – POLJANA KRALJICE JELENE, 3 – LATINSKA POLJANA; BLACK LINES MARK THE PRESENT CADASTRAL SURVEY OF STREETS AND SQUARES WHICH IS SIMILAR TO THE SITUATION FROM 1924. – THE COMPARISON REVEALS THE REDUCED SCOPE OF THE PROPOSAL CONCERNING THE PEDESTRIAN STREET WIDENING ON FIG. 7.]

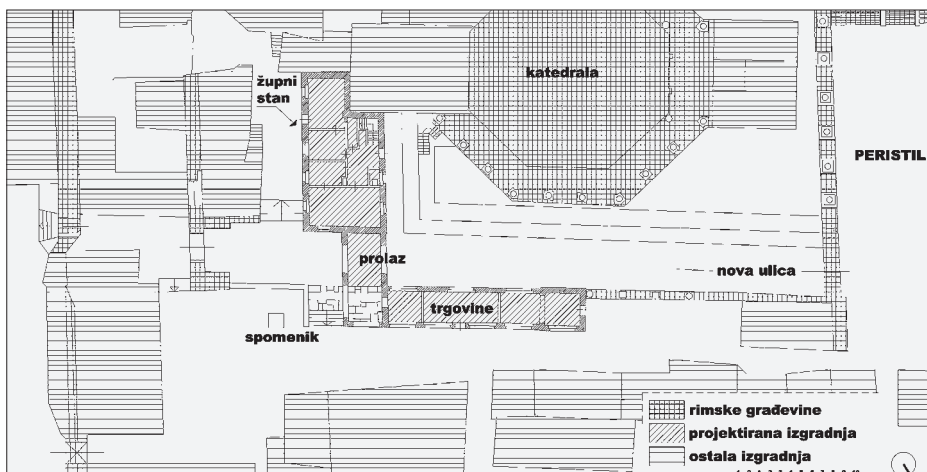
do Pavlinovićeve poljane.²² Novi korzo, širok osam i dug četrdeset metara, on formira rušenjem zgrada u bloku na istoku Bernardova prolaza, a na njegovu kraju nastaje još jedan trg rušenjem kuća između Arbanaske (Nelipičeva ulica) i Kružičeve, te kuća između Kružičeve ulice i bedema. Na mjestu bedema na Pisturi predviđa izgradnju nove zgrade s javnim sadržajima (muzej, biblioteka, galerije, uredi, kavane, restorani, kino) i pasazima u prizemlju koji bi povezivali nove trgove na Pavlinovićevoj poljani i Pisturi. Novi trg i korzo bili bi povezani s Narodnim trgom novim prolazom u prizemlju zgrade *Stare gradske vijećnice*.²³ Glavni cilj ovih preinaka bio je otvaranje što duljeg pročelja odnosno kapaciteta za poslovno-trgovačke sadržaje. Kao mehanizam realizacije ova zamisao podrazumijevala je čak i pravo prisilne eksploatacije

jer bi se planiranom izgradnjom izrazito povećala vrijednost dijelu vlasničke imovine. Senjanović je svoje neslaganje s novim gradskim centrom iz plana međuratne regulacije argumentirao čimbenicima stečene navike, kontinuiteta, tradicije i nesvjesnog instinkta, koje je držao ključnima za favoriziranje stare gradske jezgre u funkciji budućega centra grada. Stoga je Narodni trg smatrao najvitalnijim mjestom koje bi se trebalo povećavati ukorak sa širenjem grada. Kako je realizaciju te ideje omeo rat, Senjanović je u novome regulacijskom planu vidio idealnu mogućnost da se ona konačno ostvari (Sl. 10.).

U sjeveroistočnom kvadrantu Dioklecijanove palače 1939. godine **Vjekoslav Ivanišević** i **Jakša Milčić** predlažu formiranje novoga tzv. Trga sv. Dujma rušenjem zgrada između Rimske i Zarkove ulice te Poljane Grgura Ninskog. Sjevernu granicu trga tvorila bi Papaliceva palača.²⁴ Okvir Peristila držala bi sačuvana crkva sv. Roka. Blok naslonjen na unutarnju stranu istočnih zidina Palače postao bi hotel s trijemovima u prizemlju koji bi pružali zasjenjenje i evocirali antički ugođaj. Usporedba s regulacijskom osnovom iz 1925. godine, koja je na istome mjestu također planirala novi trg, pokazuje da je novi prijedlog radikalniji i znat-

SL. 9. W. SCHÜRMMANN: PRIJEDLOG UREĐENJA PROSTORA STARE BISKUPIJE, 1925.

FIG. 9. W. SCHÜRMMANN: PROPOSAL FOR THE LAYOUT OF THE OLD DIOCESE, 1925.

²² Navedena Pavlinovićeve poljana (Poljana Stare Gimnazije) zapravo bi trebala biti tzv. Foskolova poljana po planu iz 1914. g. i planu iz 1926. g. Prihvaćeno je proširenje Narodnog trga i Zagrebačke ulice (nekadašnji naziv dijela današnje Tomislavove ulice) [*** 1940.]. U arhivskom spisu *Mnjenje inž. P. Senjanovića o mogućnostima buduće građevne djelatnosti u Splitu iz 1919. godine*, spominje se ranija zamisao dr. Bajamontija na osnovu koje je 1914. godine *Opcinsko Upraviteljstvo* izradilo osnovu regulacije gradskog predjela između Narodnog trga i Pisture. [SVKST, arhiv P. Senjanovića]

no većih dimenzija, s potpuno otvorenom južnom stranom bez crkve sv. Filipa, čime se novi trg 'stapa' s otvorenim prostorom današnje Poljane kraljice Jelene. Regulacijska je osnova čuvala zatvoreni karakter trga koji bi se u mediteranskom duhu doživljavao tek iz neposredne blizine. To se pokušalo ostvariti zadržavanjem linije sjevernog pročelja Kresimirove ulice i Poljane kraljice Jelene. Miličić je svoj prijedlog vidio kao rješenje sanacije dijela Palače, a sve u sklopu zamisli da bi se svagdje u užoj gradskoj jezgri trebali otvoriti manji ili veći trgovi koji bi „higijenski ozdravili grad i odteretili zbijene predjele“, a to je pritom podrazumijevalo nužno otkupljivanje kuća i iseljavanje. Miličić je nastojao učvrstiti ideju izrađujući model kojim je nastojao obrazložiti prednosti i utjecaj novoga trga na poboljšanje kvalitete drugih prostora, Peristila, Zlatnih vrata i lukova u Pretorijanskoj ulici (Nepotova ulica), na koje bi se otvorile široke vizure, a tome bi se pridonio rušenjem kuća istočno i zapadno od Latinske poljane (Carrarina poljana).²⁵ Dijalog Peristila i novoga trga, na koji bi se premjestio spomenik Grguru Ninskom, smatrali su uspješnim prostornim doživljajem, no to je izrazito upitno jer bi Peristil tako nesumnjivo izgubio osnovnu odrednicu krizista glavnih osi Palače i svoju prostornu uravnoteženost, a da ne govorimo o dimenzijama koje bi promijenile značenje Peristila „utapajući“ ga u neodgovarajuće mjerilo novoga trga (Sl. 11. i 12.).

Neposredno prije Drugoga svjetskog rata komisija talijanskih arheologa i urbanista planirala je još nekoliko radikalnih intervencija na ovom prostoru, uključujući rušenje baroknoga kora Mauzoleja i kuća ugrađenih u zapadni arhikolonat Peristila, ali uspjeli su samo izmjestiti kip Grgura Ninskog s Peristila i srušiti vojnu pekarnicu.²⁶ Iako je metoda raščiscavanja ostavila trag na neposrednom okružju Mauzoleja, ostale su ideje, srećom, nerealizirane, no oživjele su ponovno u nekim od novih poslijeratnih prijedloga.

POVIJESNA JEZGRA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

HISTORIC NUCLEUS AFTER WORLD WAR II

Novi grad poslijeratnoga funkcionalističkog urbanizma i tradicionalni grad povijesne jezgre nositelji su dviju morfološko-metodoloških

²³ SMODLAKA, 1939.

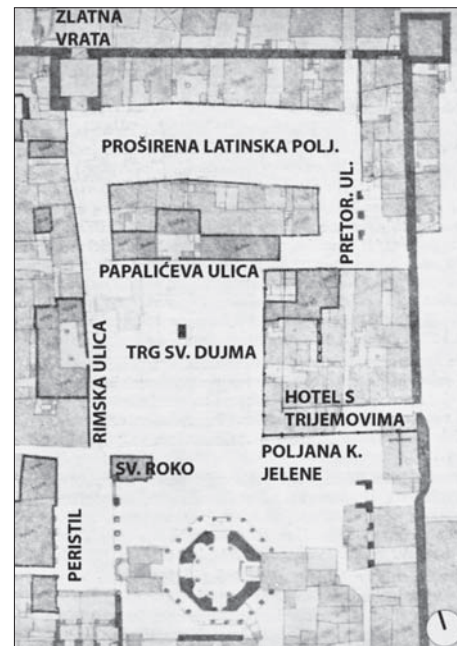
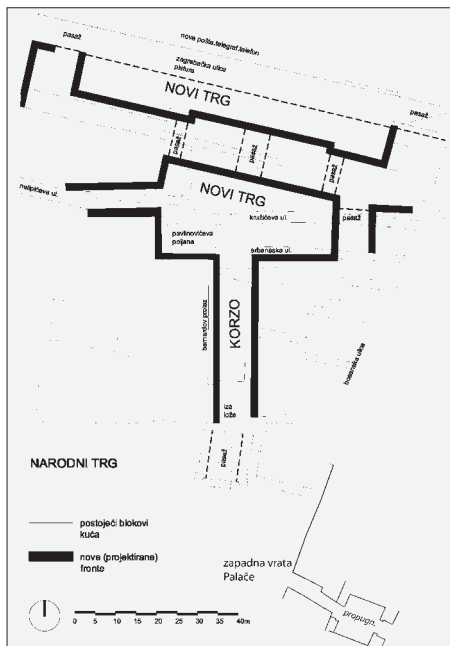
²⁴ MILIČIĆ, 1939: 38-39

²⁵ Napomena: u zagradama su u tekstu uvijek navedeni današnji nazivi ulica i trgova.

²⁶ *** 1956.a: 52, 56

²⁷ Francuski povjesničar arhitekture B. Fortier razlikovao je ta dva krajnja arhetipa urbaniteta bazirana na povijesti arheologije. [FORTIER, 1994.; DOEVENANDS, SCHRAMM: 2005: 29-43]

²⁸ HERTZBERGER, 2009: 101

kih paradigmi urbaniteta – *creation city* kao potpuna planerska apstrakcija i *accumulation city* bez svjesnog plana izgradnje.²⁷ Novi dijelovi grada podliježu funkcionalnom razdvajanju različitih namjena, dok povijesna jezgra svojom strukturom ostaje orijentirana prema funkcionalnoj integraciji. Središnja funkcija jezgre ostaje ključna, budući da javni sadržaji realizirani u novim dijelovima grada imaju lokalni karakter i nisu uspjeli generirati atribut šireg žarišta. Iako u stanju ekonomske i prostorne dekadencije, povijesna jezgra stoga i dalje egzistira kao utjelovljenje gradskog identiteta. Ona pokazuje izvrsnu fleksibilnost i mogućnost stalne promjene. Dioklecijanova palača već je doživjela razvod forme (rimске) od funkcije (srednjovjekovne)²⁸ što izlazi iz okvira tipoloških mogućnosti CIAM-ovskog urbanizma. I. Rogić tvrdi da mo-

SL. 10. P. SENJANOVIĆ: PRIJEDLOG NOVIH JAVNIH PROSTORA IZMEĐU NARODNOGA TRGA I PISTURE, 1935.

FIG. 10. P. SENJANOVIĆ: PROPOSAL FOR NEW PUBLIC AREAS BETWEEN NARODNI TRG AND PISTURA, 1935.

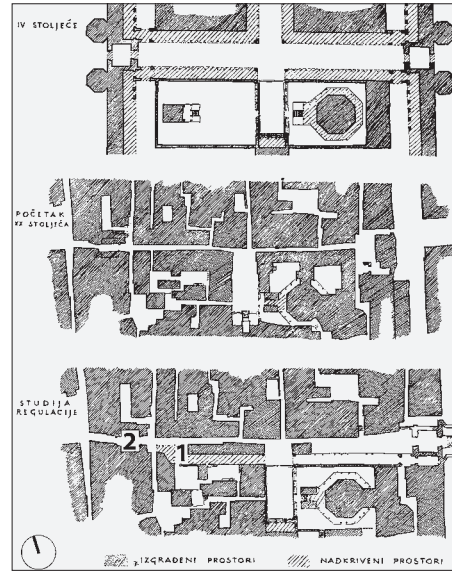
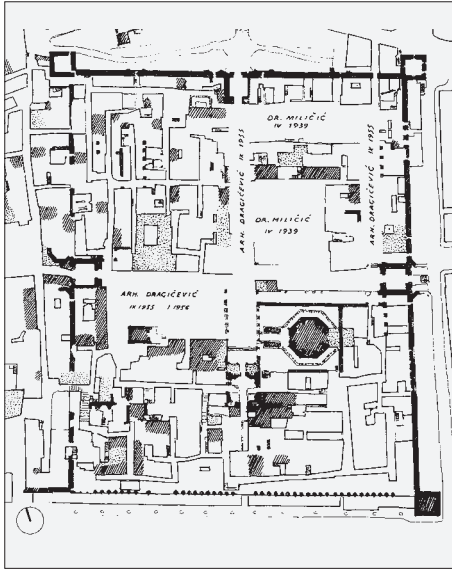
SL. 11. J. MILIČIĆ I V. IVANIŠEVIĆ: PRIJEDLOG UREĐENJA PROSTORA OKO MAUZOLEJA, TLOCRT, 1939.

FIG. 11. J. MILIČIĆ AND V. IVANIŠEVIĆ: PROPOSAL FOR THE LAYOUT OF THE AREA AROUND THE MAUSOLEUM, PLAN, 1939.

SL. 12. J. MILIČIĆ I V. IVANIŠEVIĆ: PRIJEDLOG UREĐENJA PROSTORA OKO MAUZOLEJA, MAKETA, 1939.

FIG. 12. J. MILIČIĆ AND V. IVANIŠEVIĆ: PROPOSAL FOR THE LAYOUT OF THE AREA AROUND THE MAUSOLEUM, SCALE MODEL, 1939.

SL. 13. URBANISTIČKI ZAVOD DALMACIJE: DIOKLECIJANOVA PALAČA S UCRTANIM PRIJEDLOZIMA J. MILIČIĆA IZ 1939. I M. DRAGIČEVIĆA IZ 1955.

FIG. 13. URBAN PLANNING INSTITUTE OF DALMATIA: DIOCLETIAN'S PALACE WITH MARKED PROPOSALS BY J. MILIČIĆ FROM 1939. AND M. DRAGIČEVIĆ FROM 1955.

SL. 14. URBANISTIČKI ZAVOD DALMACIJE: PRIJEDLOG UREĐENJA PROSTORA OKO MAUZOLEJA, 1956. [1 – NATKRIVENI PROLAZ PARALELAN S KREŠIMIROVOM ULICOM, 2 – RAŠČIŠĆENI PROPUGNACULUM]

FIG. 14. URBAN PLANNING INSTITUTE OF DALMATIA: PROPOSAL FOR THE LAYOUT OF THE AREA AROUND THE MAUSOLEUM, 1956. [1 – COVERED PASSAGE PARALLEL TO KREŠIMIROVA STREET, 2 – CLEARED PROPUGNACULUM]

dernizacija izbjegava mjesta gdje je koncentracija povijesnih tragova socijalnih identiteta tolika da se ne može obrisati, a u tom kontekstu povijesna jezgra poprima 'periferijski puls'.²⁹ Posljedica je napetost između područja različitih razvojnih faza grada i urušavanje jezgre, u koju se ulaže vrlo malo iako je ona i dalje komercijalni i administrativni oslonac cijelomu novonastalom gradu. Takva marginalizacija rezultira i promjenama u strukturi stanovništva pa vitalno stanovništvo odlazi na periferiju, dok se u jezgri doseljava stanovništvo koje za nju nije lokalno vezano i nema potencijala bilo za materijalnu bilo za emocionalnu participaciju u njezinu razvoju. Osim demografskog propadanja jezgre propadaju i stambeni prostori, a rentni mehanizmi ne postoje, kao ni funkcionalna selektivnost. Sve to zajedno vodi k banalizaciji jezgre na simboličkoj razini,³⁰ a navedeni procesi reflektiraju se pogubno na javne prostore.

Godine 1955. i 1956., u doba kada okvirno počinje opsežan val nove stambene izgradnje na periferiji grada, niče niz novih prijedloga za rješavanje urbanističkih problema Palače. Razloge zapuštenosti jezgre gotovo svi autori jednoglasno nalaze u gustoći izgrađene strukture i stijenjenim ulicama. Reagiraju arhitekti kao pojedinci s poprilično radikalnim stajalištima (M. Dragičević i N. Armanda), odnosno u timu, predstavljajući gledište Urbanističkog biroa Split (B. Pervan, J. Marasović i B. Kalogjera), dok mišljenje Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Splitu predstavlja C. Fisković. U polemiku se javnom prepiskom uključila i skupina građana (Grupa pomorskih kapetana, inženjera i pravnik),³¹ a cijela rasprava potaknuta je pitanjem ponovne izgradnje na mjestu ratom porušene kuće *Aglic-Mrkonjić* na sjeveroistočnom uglu

Peristila. Sve prijedloge nužno je sagledati u svjetlu očuvanja svih izgrađenih povijesnih slojeva jer je to osnova paradigme procesa razvoja Palače. Logika semantičkih vrijednosti koju su otvoreni javni prostori Palače „prikupili” tijekom vremena argumentira potrebu za svojevrsnom kontrolom tog procesa, a priključiti joj moramo i logiku prostornog balansa entiteta u smislu valorizacije antičkog sloja naspram srednjovjekovne izgradnje kao najupečatljivije dionice procesa preobrazbe.

Milan Dragičević se usredotočio na prostor između Peristila i Narodnoga trga, a njegovi prijedlozi s gore navedenih stajališta izazivaju određene dubioze. On poslijeratni kontekst smatra pravim za 'čišćenje' Palače jer je pojedinačni interes potisnut od strane interesa zajednice, a inspiriran je Miličićevim prijedlozima iz 1939. godine, koje bilježi i datira u svojim skicama. Čvrsto vjerujući da je potrebno sačuvati, ali i pokazati reprezentativne antičke ostatke i srednjovjekovne palače, on predlaže potpuno uklanjanje zgrada sjeverno od Jupiterova hrama sve do trase *decumanusa*, čime otvara pogled na hram i palaču *Cindro*. 'Oslobada' zapadni arhikolonat na Peristilu rušenjem srednjovjekovnih palača i premještanjem njihovih pročelja na zapad, a novostvoreni trg proteže se od lukova Peristila sve do vrata ispod gradskog sata na Narodnom trgu! U takvoj radikalnoj viziji autor cijelu Palaču vidi kao oazu odnosno „uokvireni prostor rekreativne prirode”, u kojem mjesto nalaze biblioteke, atelijeri, antikvarijati, manji muzeji i kulturno-prosvjetni sadržaji. Ponovnu gradnju na mjestu porušene kuće *Aglic*³² smatra nepotrebnom, a to dovodi u pitanje prostornu definiciju dviju glavnih osi Palače, ali i čvrstoću oboda Peristila (Sl. 13.).

Niko Armanda svojim prijedlozima obuhvaća cijelu duljinu *decumanusa*, a zahvate argumentira potrebom za nesmetanim odvijanjem pješackog prometa trasom od Staroga Pazarra (istočni perimetar Palače) do Narodnoga trga, potrebom za dostatnom količinom zraka i svjetla (tipična modernistička floskula) te željom za poljepšanjem ambijenta. Predlaže premještanje ranorenesansne kapelice s Peristila na mjesto porušene kuće *Aglic-Mrkonjić* i proširenje Krešimirove ulice prema jugu rušenjem kuća od Peristila do Tvrdovoje uli-

²⁹ Autori sociološkog istraživanja postavljaju hipotezu o međuučjetovanoj relaciji fizičke i društvene degradacije. Ispitivanje je obuhvatilo sva dostupna domaćinstva u jezgri i 300 stanovnika iz 10 mjesnih zajednica izvan povijesne jezgre. Obilježja u povijesnoj jezgri: starija dobna struktura, velik udio imigranata, velik udio niskoobrazovanih, problematična organizacija održavanja nekretnina, malen interes za vlastita ulaganja, plitki osobni kontakti. [DAST, Arhiv UZD, sign. 5]

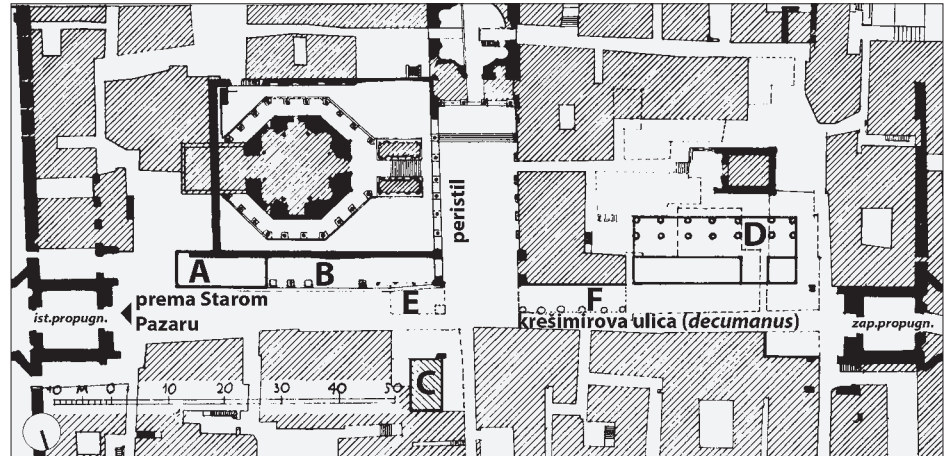
³⁰ Rogić u: LEBURIC I SUR., 2002: 23

³¹ Njihovo stajalište dovoljno je jasno iz jednog citata: „Po našem mišljenju, Dioklecijanova palača imala bi predstavljati samo arheološku atrakciju domaćoj i stranoj publici.” [*** 1956.a: 12]

ce. Slično kao Dragičević reagira na prostoru koji okružuje Jupiterov hram, gdje međutim nakon rušenja smješta novu građevinu slobodnog prizemlja na stupovima, koje postavlja tako da vraća širinu *decumanusa* na rimske dimenzije. Novi profil *decumanusa* dosljedno vodi sve do Peristila, otvarajući sjeverozapadni ugao novim, natkrivenim trijemom. U prostoru trijema sjeverno od katedrale, gdje je svojevremeno i Schürmann imao na umu sličan zahvat, predlaže prizemnu građevinu s turističkim uredima, suvenirnicom i srodnim sadržajima.³³ Autor očigledno osjeća da svojim intervencijama mijenja postojeću prostornu ravnotežu Peristila pa obilježava dosadašnje uglove i granice spomenikom odnosno trijemovima. Argument usklađivanja cjelokupne širine *decumanusa* radi nesmetanoga pješackog prometa pokazuje se neosnovanim jer ga od Narodnoga trga dijele uska vrata *propugnaculum* zapadnih vrata Palače (Sl. 15.).

Urbanistički biro Split u suvremenom duhu zastupa znanstveni pristup i valorizaciju u smislu poštovanja kontinuiteta svih stilskih epoha, pri čemu intervencije moraju odgovarati mjerilom i izbjegavati sve historicističke natruhe, vodeći se drukčijim principima zaštite postojeće 'žive' strukture negoli je to slučaj kod 'mrtvih' spomenika. Dragičevićeve prijedloge smatraju B. Pervan, J. Marasović i B. Kalogjera upravo suprotne tim metodama jer Peristil gubi stečeni karakter zatvorenosti, a stoljetna ravnoteža između Peristila i Narodnoga trga biva narušena. Oni naglašavaju da zahvati moraju uključiti otvaranje svih vrata Palače i raščišćavanje *propugnaculum*, ponovnu gradnju na mjestu kuće *Aglic* i gradnju diskretnoga, natkrivenog prolaza paralelnog s Kresimirovom ulicom. Uklanjanje zgrada koje nagđuju vrijedne spomenike pritom dolazi u obzir, ali samo ako se time ne uništavaju građevine drugih razdoblja, koje bi, pogotovo predromaniku i romaniku, trebalo popularizirati radi bolje shvaćanja njihovih vrijednosti (Sl. 14.).

Cvito Fisković iz **Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju** priklanja se Karamanovu stajalištu o međusobnom podupiranju i isticanju slojeva antike i srednjeg vijeka koji zajedno tvore povijesno uvjerljiv ambijent, pa „čišćenje

Palače ne smije biti arheološko, već prije urbanističko-konzervatorsko pitanje”.³⁴ Nužnom drži rekonstrukciju Srebrnih vrata i snižavanje današnje Poljane kraljice Jelene na antičku razinu. Smatra da Sv. Roko treba ostati gdje jest jer je neophodan u definiciji ugla Peristila, kao i kuća *Aglic* koju treba ponovno izgraditi. Oprezan je prema otvaranju širokog trga ispred Papalićeve palače, kao i prema oslobađanju prostora oko Jupiterova hrama jer nema sačuvan *pronaos*, no smatra da bi trebalo otvoriti pogled na njegovo sjeverno i zapadno pročelje. U nacelu je protiv međuratnih prijedloga jer su agresivni i stvaraju dojam lažne romantičnosti naglašene zelenilom umetnutim u praznine nastale asanacijskim rušenjima. Ono što međutim ne uvida, to je da ne treba poticati preinake iz stambenih u poslovne namjene, već zaustaviti iseljavanje, što poslije postaje sastavni dio planskog upravljanja jezgrom.³⁵

Zahvaljujući suvremenijem i senzibilnijem pristupu Urbanističkog biroa i Konzervatorskog zavoda, poslijeratni val radikalnih ideja ‘oslobađanja, ozdravljenja i poljepšanja’ grada nije naišao na siru potporu. Na stručnoj konferenciji, održanoj 1956. godine, utvrđene su načelne postavke i preporuke za uređenje povijesne jezgre. Odbačene su sve zamisli koje se temelje na purifikaciji te je prihvaćeno stajalište da stari dio grada treba tretirati poštujući kontinuitet razvoja urbanističke strukture i suvremene principe konzervacije i asanacije.³⁶

PREMA SUVREMENIM STRATEGIJAMA UPRAVLJANJA POVIJESNOM JEZGROM

TOWARDS MODERN STRATEGIES OF MANAGING THE HISTORIC NUCLEUS

S vremenom se problemu jezgre pristupa u interdisciplinarnoj suradnji arheologa, arhitekta, ekonomista, sociologa i drugih rele-

SL. 15. N. ARMANDA: PRIJEDLOG UREĐENJA PROSTORA OKO MAUZOLEJA, 1956. [NOVA PRIZEMNA GRAĐEVINA SJEVERNO OD KATEDRALE (A I B), PREMJEŠTENA KAPELICA S PERISTILA (E) NA MJESTO PORUŠENE KUĆE AGLIC-MRKONJIC (C), NOVA GRAĐEVINA SLOBODNOG PRIZEMLJA (D), RUŠENJE PREMA JUGU OD PERISTILA DO TVRDOJEVE (F)]

FIG. 15. N. ARMANDA: PROPOSAL FOR THE LAYOUT OF THE AREA AROUND THE MAUSOLEUM, 1956. [A NEW SINGLE-STORY STRUCTURE NORTH OF THE CATHEDRAL (A AND B), THE CHAPEL FROM PERISTIL (E) RELOCATED TO THE SITE OF THE DEMOLISHED BUILDING AGLIC-MRKONJIC (C), A NEW OPEN GROUND-FLOOR PLAN STRUCTURE (D), DEMOLITION SOUTHWARDS FROM PERISTIL TO TVRDOJEVA (F)]

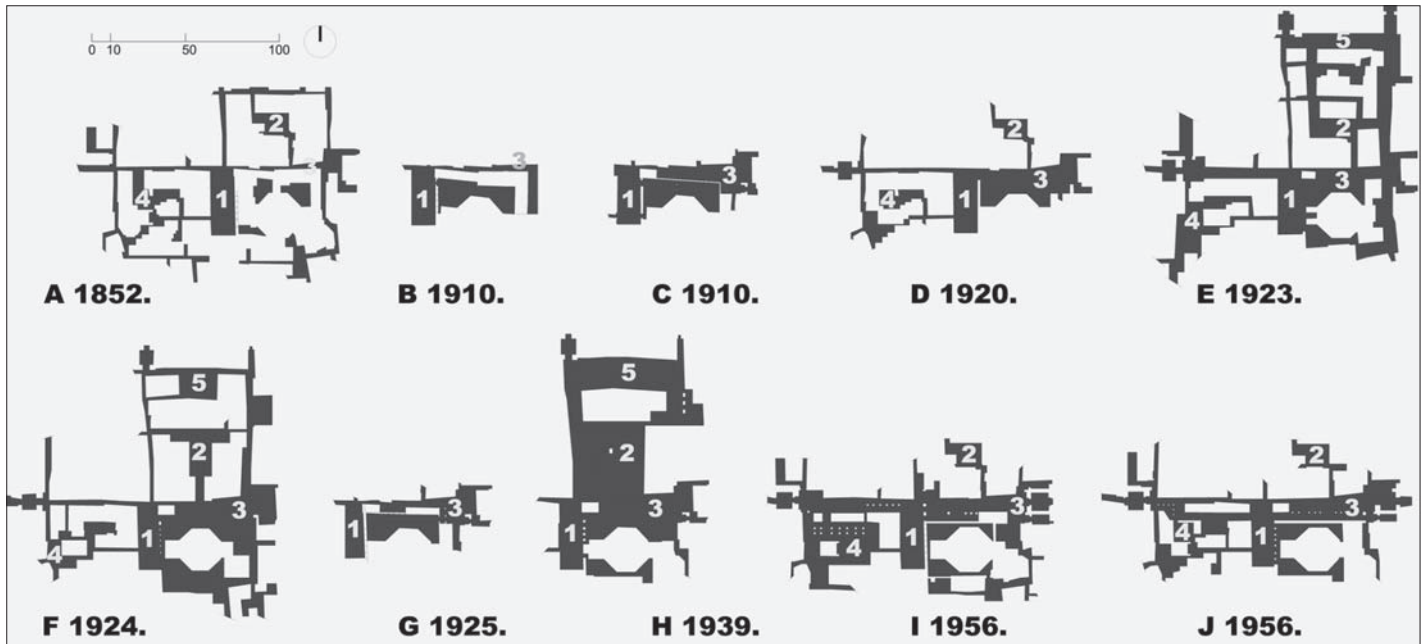
32 Odluku je donio Savjet za komunalne poslove Narodnog odbora grada 1955. [*** 1956.a: 13]

33 *** 1956.a: 13-24; PLEJIC, 2003: 205, 206, 246

34 *** 1956.a: 41. Većina ostalih prijedloga odnosi se na uređenje kontaktne zone oko Palače (knjiga *Prilog proučavanju i zaštiti Dioklecijanove palače*). [*** 1956.a: 54]

35 *** 1956.a: 52-74

36 Konferencija je okupila brojne eminentne sudionike, među kojima su bili: N. Dobrović, A. Mohorović, A. Albini, N. Segvić, D. Rendić, M. Prelog, R. Marasović, B. Petrović, L. Perković, V. Bombardelli i dr. [*** 1956.b]

SL. 16. KRONOLOŠKI PRIKAZ SNIMAKA I PRIJEDLOGA ZA PREINAKA OTVORENIH JAVNIH PROSTORA UZE PUVIJSNE JEZGRE SPLITA: A 1852. – SNIMKA V. ANDRIĆ; B 1910. – PROJEKT G. NIEMANN; C 1910. – PRIJEDLOG K. MUSANIĆ; D 1920. – SNIMKA; E 1923. – NATJECAJNI RAD ZA REGULACIJU W. SCHÜRMAN; F 1924. – REGULACIJSKI PLAN; G 1925. – PROJEKT W. SCHÜRMAN; H 1939. – PRIJEDLOG J. MILIĆIĆ I V. IVANIŠEVIĆ; I 1956. – PRIJEDLOG N. ARMANDA; J 1956. – PRIJEDLOG URBANISTIČKI ZAVOD DALMACIJE [LEGENDA: 1 – PERISTIL, 2 – TRG IZA CRKVE SV. FILIPA, 3 – POLJANA KRALJICE JELENE, 4 – PROSTOR UZ JUPITEROV HRAM, 5 – LATINSKA (CARRARINA) POLJANA]

FIG. 16. CHRONOLOGICAL SURVEY OF SKETCHES AND PROPOSALS FOR THE CONVERSION OF OPEN PUBLIC SPACES IN THE HISTORIC NUCLEUS OF SPLIT: A 1852. – SKETCH V. ANDRIĆ; B 1910. – PROJECT G. NIEMANN; C 1910. – PROPOSAL BY K. MUSANIĆ; D 1920. – SKETCH; E 1923. – COMPETITION ENTRY FOR THE REGULATION W. SCHÜRMAN; F 1924. – REGULATION PLAN; G 1925. – PROJECT W. SCHÜRMAN; H 1939. – PROPOSAL BY J. MILIĆIĆ AND V. IVANIŠEVIĆ; I 1956. – PROPOSAL BY N. ARMANDA; J 1956. – PROPOSAL BY THE URBAN PLANNING INSTITUTE OF DALMATIA [KEY: 1 – PERISTIL, 2 – SQUARE BEHIND ST PHILIP'S CHURCH, 3 – POLJANA KRALJICE JELENE, 4 – AREA ADJACENT TO THE JUPITER'S TEMPLE, 5 – LATINSKA POLJANA]

vatnih profesija, a to je pomak u rješavanju problema od pojedinačnih urbanističko-arhitektonskih prijedloga do strategije cjelovitog upravljanja prostorom. *Integralni plan povijesne jezgre* iz 1985. godine ima kao cilj – aktiviranje poslovnih te realizaciju javnih sadržaja, ali i sanaciju stanova,³⁷ jer stanovanje, povezano s radom i razmjenom, biva prepoznato kao jedan od ključnih nositelja vitalnosti povijesne jezgre. Pritom su društveni i kulturni sadržaji u odnosu na poslovne i trgovačke ipak marginalizirani, iako je anketa pokazala da stanovnici jezgru percipiraju ponajprije kao prostor kulturnog i spomeničkog identiteta. Međutim razlog je razumljiv jer rente od poslovnih prostora mogu osigurati sredstva za uređenje gradskih i obnovu stambenih prostora, na osnovi čega bi se mogle uvesti ekonomske stanarine.³⁸ Kao treća faza ovoga plana izrađen je 1991. godine *Provedbeni urbanistički plan povijesne jezgre Splita*, no već se osjeća pritisak trgovine koja prijeti funkcionalnoj raznovrsnosti jezgre.³⁹ Konkretno aktivnosti u povijesnoj jezgri usredotočene su ne toliko na urbanističke koliko na konzervatorske zahvate (pogotovo nakon upisa u UNESCO-ovu baštinu) kroz rad Konzervatorskog zavoda, gradskog Ureda za staru povijesnu jezgru, Mediteranskog centra za graditeljsko naslijeđe i gradskih muzeja. Ubrzo je uslijedio Domovinski rat, nakon čega su aktivnosti vezane za povijesnu jezgru poprimile drukčiji tijek. Dinamika je naglo usporila, mada se u današnjim socio-političkim i tržišnim uvjetima, koji oblikuju kompleksne, pa čak i nepredvidive prostorne i socijalne reperkusije, može očekivati posve suprotno.

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Uvid u stručni i javni angažman oko problema povijesne jezgre Splita, počevši od sredine 19. stoljeća, odražava razvoj metodoloških pristupa urbanističko-konzervatorske prakse – od pristupa koji zagovaraju pročišćavanje izgrađene strukture radi spomeničke prezentacije do onih koji se oslanjaju na suvremena poimanja spomeničke valorizacije i bivaju

³⁷ Još su uvijek prisutni mehanizmi podrustvovljivanja imovine pa se na osnovi podataka o velikom broju malih, neadekvatnih stanova i istovremeno velikom broju vrlo velikih stanova u kojem živi malo ljudi, zaključuje kako bi se postigle „velike mogućnosti poboljšanja kvalitete stanovanja izjednačavanjem nivoa stanovanja organiziranom društvenom akcijom, podrustvovljavanjem stambenog fonda i vršenjem preraspodjele stimuliranjem uređenja stanova u tim slučajevima”. [DAST, Arhiv UZD, sign. 5]

³⁸ Funkcije najpogodnije za povijesnu jezgru: kultura 25%, zabava 13%, muzejska namjena 12,7%, namjene koje odražavaju simbol tradicije 10%, mjesto okupljanja 9,8%, trgovina 9,5%, ugostiteljstvo 8,7%, mješovita 5,3%, poslovna 5,2%. Iz toga slijedi da samo poslovni i trgovački sadržaji ne mogu osigurati kontinuitet značenja jezgre. [DAST, Arhiv UZD, sign. 5]

³⁹ To se anticipira i u istraživanju *Mogućnosti razvoja grada u prostoru* 1989. godine (u sklopu GUP-a), gdje je postojeći trend razvoja grada okarakteriziran kroz poimanje grada kao jeftine industrijske lokacije koje tehnička struktura nadvladava urbanu strukturu. Prisutna je velika koncentracija radne snage, ekološka neosjetljivost i disfunkcija razvojnog koncepta, što otvara potrebu za adekvatnom valorizacijom te ekonomskom i funkcionalnom rekonstrukcijom jezgre. U svjetlu postojećeg industrijskoga razvojnog modela, u njoj se može anticipirati jedino nova industrijska tercijera u obliku robnih kuća, hotela i marina, iako je funkcija jezgre ponajprije simbolička i komunikacijska odnosno socijalna.

pažljivija prema svim graditeljskim slojevima. Svi analizirani prijedlozi zahvata u postojećoj morfologiji izgrađene strukture reflektiraju se na prirodu otvorenih javnih prostora u smislu njihovih prostornih odrednica i funkcije. Osim parcijalnih uklanjanja pojedinačnih građevina u okolici Mauzoleja, ti projekti u cijelosti u pravilu nisu izvedeni. Prijedlozi iz 19. stoljeća, pogotovo oni V. Andrića, pokazuju snažan imperativ prezentacije antičkog naslijeđa. Međuratni prijedlozi J. Milčića i V. Ivaniševića radikalno barataju otvaranjem velikih prostora u postojećoj zgusnutoj strukturi vodeći se idejama prezentacije patricijskih srednjovjekovnih palača, ali i 'higijenzacije' grada kojoj odgovara geometrijski pravilna i propulzivna antička struktura trije-mova kojom oblikuju prizemlja. W. Schürmann je pak oprezniji prema ogoljavanju spomenika, shvaćajući dijalog mjerila antičke i srednjovjekovne gradnje te poštujući perceptivne zakonitosti doživljaja grada. P. Senjanović fokusira svoja razmišljanja na prostor Narodnoga trga smatrajući da će centar grada dugo ostati u gabaritima povijesne jezgre.

Promišljanja arheologa Lj. Karamana promoviraju suvremene teorijske i praktične dosege valorizacije spomeničke baštine koji jednakovrijedno pristupaju svim graditeljskim slojevima, no to međutim opet biva marginalizirano pod pritiskom modernističke urbanističke ideologije tri desetljeća poslije. Srećom, to više dolazi do izražaja u prijedlozima pojedinaca (M. Dragičević i N. Armanda) negoli institucija (Urbanistički biro Split i Konzervatorski zavod Dalmacije), koje nude manje radikalna urbanistička rješenja. Integralna valorizacija jezgre oživljava ponovno krajem 1970-ih kad antička i srednjovjekovna struktura javnih prostora povijesne jezgre postaje konceptualni oslonac planiranja otvorenih javnih prostora novih splitskih stambenih naselja. Potkraj 1980-ih godina planovi koji se bave jezgrom počinju uključivati interdisciplinarnu upravljačku strategiju s izraženijim funkcionalnim reperkusijama na karakter javnih prostora, ali ona je danas zamrla iako aktualni socio-politički i tržišni uvjeti zahtijevaju posve suprotno (Sl. 16.).

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- CAMBI, K. (1989.), *Uređenje prostora uz južno pročelje Dioklecijanove palače u Splitu (u odnosu na razvoj grada u 19. i 20. stoljeću)*, magistrski rad, Arhitektonski fakultet, ZAGREB
- DOEVENANDS, K.; SCHRAMM, A. (2005.), *Creation / Accumulation City*, „Theory Culture Society”, 22: 29-43 [http://tcs.sagepub.com/cgi/reprint/22/2/29]
- FISKOVIĆ, C. (1954.), *Izgleđ splitskog Narodnog trga u prošlosti*, „Peristil”, 1: 71-102, Zagreb
- FORTIER, B. (1994.), *L'Amour Des Villes*, Mardaga Institut français d'architecture, Paris
- GEHL, J. (2006.), *Life between Buildings. Using Public Space*, Arkitektens Forlag, The Danish Architectural Press, København
- HERTZBERGER, H. (2009.), *Lessons for Students in Architecture*, 010 Publishers, Rotterdam
- KARAMAN, Lj. (1920.), *Pitanje odstranjenja zgrade stare biskupije u Dioklecijanovoj palaci u Splitu*, prilog „Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku god. 1920.”, Zemaljska štamparija, Sarajevo
- KARAMAN, Lj. (1939.), *Regulacijski plan grada i Dioklecijanova palača u Splitu*, „Glasnik Primorske banovine”, 5: 90-95, Split
- KEČKEMET, D. (1993.), *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793.-1866.*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split, Književni krug Split, Split
- KEČKEMET, D. (2009.), *Stari Split od kantuna do kantuna*, AGM, Zagreb
- LEBURIĆ, A.; MAROEVIĆ, M.; ROGIĆ, I. (2002.), *Splitska povijesna jezgra: Zapušteno srce grada (sociološka studija)*, Grad Split – Gradsko poglavarstvo – Sluzba za staru gradsku jezgru, Split
- MADANIPOUR, A. (2005.), *Public and Private Space of the City*, Routledge, London / New York
- MARASOVIĆ, D. (2009.), *Povijesna jezgra Splita, studije – programi – realizacije*, Grad Split, Split
- MARASOVIĆ, T. (1965.), *Pregled radova Urbanističkog biroa na istraživanju, zaštiti i uređenju Dioklecijanove palače od 1955. do 1965. godine*, „Urbs”, 4 (1961.-1962.), Split
- MILIČIĆ, J. (1939.), *Za saniranje splitskog Geta*, „Novo Doba”, 84, 9.4., Split
- MULJACIĆ, S. (1958.), *Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. i XX. stoljeću (1806.-1958.)*, u: „Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu”, DIT: 61-96, Split
- MULJACIĆ, S. (1969.), *Kronološki pregled izgradnje Splita 1944.-1969.*, „Urbs”, 8-9: 47-101, Split
- NIEMANN, G. (1910.), *Der Palast Diokletians in Spalato*, K.K. Österreichisches Archäologisches Institut, Alfred Hölder, Vienna
- PIPLOVIĆ, S. (1978.), *Doprinos Petra Senjanovića uređenju staroga Splita*, „Kulturna baština”, 7-8: 60-69, Split
- PIPLOVIĆ, S. (1982.-1983.), *Zaštita graditeljske baštine u prvom urbanističkom planu Splita*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, 8-9: 17-27, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb
- PIPLOVIĆ, S. (2008.), *Izgradnja Splita između svjetskih ratova*, Društvo arhitekata Splita, Društvo prijatelja kulturne baštine u Splitu, Split
- PLEJIC, R. (2003.), *Utjecaj praške škole na arhitekturu moderne u Splitu*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- RADICA, B. (1931.), *Novi Split: Monografija grada Splita od 1918.-1930.*, Hrvatska štamparija Gradske štedionice, Split
- SCHÜRMANN, W. (1926.), *Projekt uređenja sjeverne okoline Dioklecijanova Mauzoleja*, „Novo Doba”, 79, 4.4., Split
- SENJANOVIC, P. (1935.), *Studija za situiranje Nacionalnog spomenika i nove Banovinske palače u Splitu (uz arhitektonsku suradnju J. Picmana)*, Jugoslovenske stampe d.d.: 8-9, Zagreb
- SMODLAKA, H. (1939.), *Regulacioni plan Splita (III)*, „Novo Doba”, 66, 18.3., Split
- TUŠEK, D. (1994.), *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1918-1941.*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Splitu, Društvo arhitekata Splita, Split
- *** (1940.), *Jednoglasno prihvaćen regulacijski plan grada Splita*, „Novo Doba”, 144, 20.6., Split
- *** (1956.a), *Razmatranja i prijedlozi za uređenje starog Splita*, Savjet za urbanizam Narodnog odbora općine Split, Split
- *** (1956.b), *Zaključci konferencije stručnjaka za uređenje starog Splita održane u Splitu 10.-12.VII.1956.*, Savjet za urbanizam Narodnog odbora općine Split, Split

IZVORI

SOURCES

ARHIVSKI I DOKUMENTACIJSKI IZVORI

ARCHIVE AND DOCUMENT SOURCES

- Arhiv Urbanističkog zavoda Dalmacije [Arhiv UZD] – Split, Državni arhiv Split [DAST], Glatoljska 18, Split:
 - 1985., Integralni plan povijesne jezgre Splita. Istraživanje postojećeg stanja. Ciljevi i strategija uređenja. Mjere za realizaciju ciljeva., Urbanistički zavod Dalmacije Split, AF Zagreb, ZIS i Zavod za zaštitu spomenika kulture Split, D. Marasović, sign.5
- Arhiv Petra Senjanovića (manuscripta 127), Sveučilišna knjižnica Split [SVKST], Rudera Boškovića 31, Split:
 - Plan rada za izradu programa za natječaj novoga regulacionog plana grada Splita
 - Izvještaj Regulacionog odbora vrhu regulacijone osnove grada Splita izradene po gosp. Arh. Schürmannu
 - Fotografija Schürmannova natječajnog rada za izradu regulacijske osnove i detalj Dioklecijanove palače
- Muzej grada Splita, Popaliceva 1, Split:
 - Schürmannov regulacijski plan 1924.-1925., br. inv. 4333 (zavedeno kao *Prvi urbanistički plan Splita*)
 - Regulacijski plan Splita 1:2500, kopija iz 1927. prema originalu W. Schürmanna
 - Regulacijski plan Splita 1:2500 iz 1937., predani prvobitni plan

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- NIEMANN, 1910: 4 (dopisala autorica)
- KEČKEMET, 1993: 94
- KEČKEMET, 1993: Tab. 1 (doctala autorica)
- KARAMAN, 1920: Tab. 2 (dopisala autorica)
- KARAMAN, 1920: Tab. 1 (dopisala autorica)
- KARAMAN, 1920: Tab. 3
- Fotografija iz arhiva P. Senjanovića, SVKST (dopisala i doctala autorica)
- MARASOVIĆ, 2009: 79 (dopisala autorica)
- SCHÜRMANN, 1926: 28 (dopisala autorica)
- Crtež izraden po nacrtu iz: SENJANOVIC, 1935: 8-9
- *** 1956.a: 31 (dopisala autorica)
- *** 1956.a: 33
- *** 1956.a: 29
- *** 1956.a: 35
- *** 1956.a: 23
- Autorica

SAŽETAK

SUMMARY

CONVERSION PROJECTS OF OPEN PUBLIC SPACES IN THE HISTORIC NUCLEUS OF SPLIT BETWEEN THE MID 19TH CENTURY AND THE 1990S

Split historically originated within the walls of the ancient Diocletian's palace in the 7th century and in the course of time developed into a medieval town. Its interesting historical development has always been an inspiring research topic for numerous architects and theoreticians (J. Bakema, A. Rossi, A. V. Eyck, H. Hertzberger etc.). This development process has been going on through constant changes of the built fabric in an interaction with the open public spaces on design, functional and semantic levels. During the 19th century the spontaneous development of the city evolved into a conscious planning process. The open spaces were recognized not only as the sites of everyday activities but also as the places of public representation as well as social and political communication and eventually as the places defining the city identity. The rich architecture of Split from pre-Romanesque to Baroque styles has over time been fraught with the problems resulting from an attempt to define the priorities in the evaluation of the built heritage. This in turn resulted in complex changes of spatial morphology followed by a gradual socio-economic decline of the historic nucleus.

Research into active professional and public involvement in the issues concerning the city's historic nucleus, having been intensified from the mid 19th century onwards, reveals a development of the methodological approaches to urban planning and conservation practice ranging from those favouring the purification of the urban fabric for the purpose of monument presentation to those relying on contemporary attitudes to cultural heritage assessment thus developing a greater sensitivity towards all architectural layers. This research encompasses a number of proposals and projects worked out independently or within the context of the city regulations. Their chronological background provides an insight into a development of the principles relevant for the proposed interventions, which were subject to considerable modifications in the period between the mid 19th and the mid 20th centuries. Frequent changes of government and consequently of the social and political circumstances largely influenced the ideological and theoretical bases of the heritage assessment as well as the assessment of the urban planning variables having a dominant role in new urban planning

models. All analyzed proposals take into consideration the open public spaces in terms of their spatial guidelines, functions and usage. However, the proposed projects, have not been carried out with the exception of a partial removal of some individual buildings surrounding the Mausoleum. The 19th century projects such as those put forward by V. Andrić strongly supported the need for a presentation of the ancient heritage. The projects by J. Milčić and V. Ivanisević between the two World Wars promoted the idea of opening up the large spaces in the existing dense urban fabric with the aim of presenting the medieval aristocratic palaces but also the idea of clearing the city and a return to geometrically regular and propulsive ancient structure of porches forming the ground-floor levels. W. Schürmann was more careful with the exposition of monuments and thus showed both an understanding of the dialogue between the ancient and medieval scale in architecture as well as his respect for the laws of perception relevant for the experience of the city. P. Senjanović's project centered around the square (*Narodni trg*) with the idea that the city centre will remain for a long time within the historic nucleus. The archaeologist Lj. Karaman promoted modern theoretical and practical principles of the built heritage assessment referring to an equal treatment of all architectural layers. Three decades later such an attitude was marginalized under the pressure of modern urban planning ideology: new architecture did not take into consideration the given urban context and thus avoided spaces "overburdened" with tradition. Fortunately, this is more obvious in the individually proposed projects (M. Dragičević and N. Armand) than in the projects conceived within the institutions such as Urban planning practice Split and Conservation Institute of Dalmatia which offered less radical solutions. A concept of an integral evaluation of the nucleus was revived in the late 1970s when the ancient and medieval structure of public spaces within the historic nucleus became a conceptual basis for planning the open public spaces of the new housing developments built in the wake of the first post-war wave of modern housing construction. They were predominantly based on a reinterpretation of ancient and medieval structure of the historic nucleus in spatial or semantic terms (e.g. the pedes-

trian street of Split 3 as a new prototype of the street as a successful social and anthropological phenomenon or an ancient grid of land distribution i. e. the main axis of Diocletian's palace as a spatial basis for the implementation of a new polycentric city model). The historic town became a correlative in numerous sociological research projects dealing with habitation in new housing developments precisely because its structure was perceived as a prototype of a desirable environment. In the late 1980s plans for the town nucleus did not focus solely on spatial articulation but started to incorporate an interdisciplinary managing strategy with the more pronounced functional consequences regarding the character of public spaces. This tendency was markedly different from the postwar maxim promoting the idea that a spatial definition is a sufficient generator of a successful social and economic context of public city spaces. More reasonable strategic models link habitation, work and exchange hoping to achieve an integration of functions as a basis that would ensure the vitality of the historic nucleus. Its essence is primarily perceived as a reflection of its cultural and built heritage identity, with business and commercial activities providing a much needed economic support. Practical activities in the historic nucleus are mostly focused not so much on the urban planning interventions but more on the conservation ones (especially after the nucleus was listed in the UNESCO built heritage register) under the authority of the Conservation Institute, the City Office for the historic nucleus, the Mediterranean Centre for the Built Heritage and city museums. Shortly afterwards the Croatian War of Independence broke out and put an end to the activities in the historic nucleus. They took different direction despite the fact that in current social political and market circumstances which form complex and even unpredictable spatial and social consequences a quite contrary course of development could have been expected.

This research shows on the one hand a maturing development of the methodological approaches to urban planning and conservation practices. The diversity of the proposed projects obliges us therefore to reassume a common responsibility towards the public city spaces.

ANA GRGIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **ANA GRGIĆ**, dipl.ing.arh., znanstvena je novakinja i viša asistentica na Fakultetu građevinarstva, arhitekture i geodezije u Splitu. Radi na znanstvenom projektu pod nazivom „Splitska arhitektura 1945.-2000.“ i sudjeluje u nastavi Katedre za urbanizam. Nakon završenoga poslijediplomskog studija doktorirala je 2011. godine na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu. Sudjeluje na arhitektonskim projektima i izlaze na međunarodnim konferencijama te kao organizatorica i voditeljica na studentskim radionicama. Urednica je stručnih knjiga i publikacija.

ANA GRGIĆ, Ph.D., Dipl.Eng.Arch., junior researcher and senior assistant at the Faculty of Civil Engineering, Architecture and Geodesy in Split. She is engaged in the research project entitled "Architecture in Split between 1945. and 2000." and also runs courses in the Department of Urban Planning. She received her Ph.D. in 2011. at the Faculty of Architecture in Zagreb. She takes part in architectural projects and international conferences. She organises and runs student workshops. She is also the editor of books and professional publications.

